

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Λούντ, 10 Ιουνίου 1984

Αγαπητά «Σύγχρονα Θέματα»,

Μέσα στη δίνη των προβλημάτων της Ελληνικής Παιδείας η επιστολή αυτή ίσως να φανεί περιττή και ασήμαντη. Πιστεύω όμως ότι για δεοντολογικούς λόγους επιβάλλεται. Ζητούμενο, το κριτικό σχόλιο του κ. Δήμου Κοντού για το βιβλίο της Κοινωνιολογίας της Γ' Λυκείου που δημοσιεύθηκε στο τεύχος 20, Απρίλης 1984.

Να μιλήσουμε για την αποστολή και την τέχνη του να κάνει κανείς κριτική; έχουν γραφεί τόσα και τόσα που σιδηροποτε θα προσθέταμε θα είχε καλυφθεί ήδη από τις προηγούμενες συζητήσεις. Όμως γιατί αυτού του είδους κριτική από μέρους του κ. Κοντού; Διαβάζοντας το κείμενό του εγώ προσωπικά δεν πρόρεσα να διακρίνω τον στόχο του: τους συγγραφείς ή τις απόψεις τους; τα κείμενα αυτά καθεαυτά ή τον βίο και την πολιτεία τους ή/και τις κρυφές υποτιθέμενες και σε τελευταία ανάλυση αδιάφορες για μας τους τρίτους προσωπικές θέσεις και προτιμήσεις;

Πιστεύω πως το ζητούμενο είναι το κατά πόσο το βιβλίο της Κοινωνιολογίας εξυπηρετεί το σκοπό του· σιδηροποτε άλλο περιττεύει. Και σκοπό του βιβλίου θα πρέπει να είναι πάνω απ' όλα να εισάγει κατά τον πιο εύληπτο τρόπο την επιστήμη της Κοινωνιολογίας στα Λύκεια. Για να γίνει αυτό είναι απαραίτητη η επιλογή των θεμάτων και η αλληλοσύνδεσή τους.

Νομίζω ότι, καταρχήν ο χωρισμός του βιβλίου σε δυο κεντρικές ενότητες – μακροκοινωνιολογία/μικροκοινωνιολογία – είναι σωστός. Το περιεχόμενο βέβαια των επιμέρους κεφαλαίων, ο τρόπος παρουσίασης και ο βαθμός δυσκολίας τους είναι ένα άλλο ζήτημα: Σίγουρα υπάρχουν ατέλειες και λάθη τα οποία καμιά διάθεση δεν έχω να καλύψω ή να αποσιωπήσω. Δεν είναι όμως το θέμα μου αυτό τώρα. Το πρόβλημα έγκειται στο κατά πόσο η κριτική που ασκείται είναι σε θέση να προτείνει αλλαγές στον τρόπο παρουσίασης, βελτίωσης στη διάταξη της ύλης και νέες θέσεις που να προσφέρουν διέξοδο μάλλον παρά να συσκοτίζουν το θέμα.

Η γνώση είναι μια συλλογική προσπάθεια μάθησης και άσκησης· γιατί θα

πρέπει αναγκαστικά να «αποκαλύπτουμε» κρυφές διαθέσεις και εκ του πονηρού προθέσεις εκεί που θα έπρεπε να διακρίνουμε ένα χώρο διαλόγου και κριτικής σκέψης; Σαν παράδειγμα αναφέρω το σχόλιο του κυρίου Κοντού «μ' άλλα λόγια δηλ. ν' αγαπιόμαστε, γιατί αλλιώς κινδυνεύει η ισορροπία μας», στην από τον ίδιο αποσπασμένη φράση ότι το κράτος εκφράζει την δυναμικότητα και την ισορροπία των σχέσεων δύναμης μεταξύ των τάξεων και των κοινωνικών ομάδων. Βέβαια, η κινδυνεύουσα ισορροπία επεξηγείται στις αμέσως επόμενες φράσεις: «Η ισορροπία αυτή εκφράζεται πρώτο, από το ποια κόμματα έχουν την εξουσία και ποιες τάξεις και ομάδες κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού πλούτου, όπως επίσης και τρίτο τις ανώτερες κοινωνικές θέσεις. Η ισορροπία αυτή μεταβάλλεται και το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό με την εναλλαγή των κομμάτων, των διαφορετικών ομάδων του ενός κόμματος, όταν πρόκειται για μονοκομματικό σύστημα ή παρατάξεων, στην εξουσία» (σελ. 127).

Σαν νέα επιστήμη η κοινωνιολογία δεν διαθέτει ακόμη ξεκαθαρισμένες μεθόδους και ακριβή οριοθέτηση του αντικείμενου της· αυτό με τη σειρά του καθιστά τη συγγραφή ενός εισαγωγικού βιβλίου δύσκολη και παρεξηγήσιμη. Πόσο μάλλον όταν υπάρχουν τόσο υποκειμενικές αδυναμίες των συγγραφέων όσο και οι αντικειμενικές συνθήκες της ελληνικής παιδείας. Πώς μπορεί να «δέσει» η κοινωνιολογία στα Λύκεια όταν δεν υπάρχουν ή δεν υπάρχουν άλλα συμπληρωματικά μαθήματα όπως η Ιστορία των Θερησκειών, Ιστορία της Επιστήμης, Ψυχολογία, Ιστορία Πολιτισμών, Οικονομία κ.λπ. Και πως μπορεί το μάθημα της κοινωνιολογίας να διδαχθεί σωστά όταν ακόμη και οι στοιχειώδεις γνώσεις για κάτι τέτοιο λείπουν από την τεράστια πλειοψηφία του διαθέσιμου διδακτικού προσωπικού;

Θέλουμε δεν θέλουμε, όπως σε κάθε επιστήμη έτσι και με την κοινωνιολογία η εισαγωγή νέων όρων, αλλά κυρίως η πρόταση ενός νέου τρόπου σκέψης πάνω σ' ένα μέρος του επιστητού – του κοινωνικού ΕΙΝΑΙ – είναι απαραίτητη και αναπόφευκτη. Τα σχόλια λοιπόν περι «γεωγραφικής κοινητικότητας» δεν βλέπω πως φωτίζουν το πρόβλημα της μετανάστευσης. Είναι σφάλμα της κοινωνιολογίας το διαθέσιμο λεξιλόγιο των «20

λέξεων»; Παρ' όλα αυτά δεν θα πρέπει σαν διακριτό γνωστικό αντικείμενο να προτείνει τους δικούς της όρους κι έννοιες;

Αυτό δεν γίνεται άλλωστε με τα Μαθηματικά, τη Χημεία ή τη Φυσική; Καμιά αντίρρηση για «να μιλήσουμε απλά» για τη διαφορά όμως μεταξύ απλού και απλοϊκού ποιος θα μιλήσει; και το κυριότερο, ποιος θα την κατοχυρώσει;

Είμαι της γνώμης ότι το βιβλίο της κοινωνιολογίας θα πρέπει να ιδωθεί σαν μια πρώτη σοβαρή προσπάθεια εισαγωγής της επιστήμης αυτής στη μέση εκπαίδευση και σαν τέτοια θα πρέπει να κριθεί· να συζητήσουμε δηλ. τόσο τις αδυναμίες του όσο και τα προτερήματά του. Κι εδώ νομίζω ότι ο χώρος για διάλογο – συγγραφείς, ΚΕΜΕ, δάσκαλοι, μαθητές κ.λπ. – θα πρέπει να είναι ανοικτός.

Οι οποιεσδήποτε δυσκολίες κατανόησης του βιβλίου και η αποτυχία των μαθητών στις εξετάσεις δεν νομίζω ότι βαρύνει αποκλειστικά το ύφος και το επίπεδο των κειμένων. Απ' ότι είμαι σε θέση να γνωρίζω, όπως εξάλλου είναι και φυσικό για νέες προσπάθειες εισαγωγής μαθημάτων, το ΚΕΜΕ και είχε προγραμματίσει και είχε την υποχρέωση να διοργανώσει έγκαιρα ικανοποιητικό αριθμό επιμορφωτικών σεμιναρίων για τους μέλλοντες να διδάξουν το μάθημα, κατά την πλειοψηφία τους, φιλολόγους. Κάτι τέτοιο όμως, είτε δεν έγινε καθόλου είτε πραγματοποιήθηκε ελλιπέστατα.

Τελειώνοντας θέλω να υπογραμμίσω ότι αυτό που κίνησε την επιστολή – απάντησή μου προς τον κ. Κοντό δεν είναι ο εξωραϊσμός του βιβλίου και η υπεράσπιση των 10, και όχι 12, συγγραφέων του – θα ήμουν εξάλλου ο πλέον αναρμόδιος για κάτι που και οι ίδιοι δεν έχουν ανάγκη – αλλά η φροντίδα για τη διαμόρφωση εποικοδομητικής κριτικής σ' ένα τομέα της γνώσης που για τα ελληνικά σχολικά δεδομένα φιλοδοξεί να συμβάλει στο σχηματισμό ενός νέου τρόπου σκέψης και αντίληψης του κοινωνικού μας περιβάλλοντος. Επειδή είναι και αίριος και σοβαρός για την παιδεία μας ο τομέας αυτός, κι επειδή και προβλήματα παρουσιάζει, θα ήταν καλύτερα να υπάρξουν προτάσεις και καλύτερες θέσεις παρά λίβελλοι και προσωπικές ε-

πιθέσεις. Θέλω να πιστεύω ότι ο κύριος Κοντός δεν θα διαφωνεί καταρχήν με τις παρατήσεις αυτές.

Ευχαριστώ για τη φιλοξενία
ΝΙΚΟΣ ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ, Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας ΛΟΥΝΤ, ΣΟΥΗΔΙΑ

Ο κ. Δεμερτζής συγγεί στην επιστολή του την έννοια της κριτικής και του κριτικού σχολίου. Το κείμενό μου είναι ένα σχόλιο στο βιβλίο της Κοινωνιολογίας της Γ' Λυκείου, ίσως κριτικό, αλλά πολύ απέχει από του να είναι κριτική με την «αποστολή» που αποζητά ο επιστολογράφος. Πολύ σοφά άλλωστε η σύνταξη του περιοδικού, χωρίς να χρειαστεί να με ρωτήσει, το δημοσίευσε στη στήλη των «πτεροέντων ετών» και όχι της βιβλιοκρισίας. Σαν τέτοιο λοιπόν έπρεπε να το αντιμετωπίσει.

Στην επιστολή του ο κ. Δεμερτζής με κατηγορεί για λιβελλογράφο και ότι κάνω προσωπικές επιθέσεις κατά των συγγραφέων του βιβλίου. Αλλά, πώς μπορώ να έχω στόχο κ. Δεμερτζή το «βίο και την πολιτεία» ανθρώπων που αγνοούσα την ύπαρξή τους μέχρι την κυκλοφορία του βιβλίου, εκτός βέβαια του βίου και της πολιτείας του κ. καθηγητού, ο οποίος είναι γνωστό δημόσιο πρόσωπο και σαν δημόσιο πρόσωπο υπόκειται σε κριτική και για το βίο και για την πολιτεία του. Κατά συνέπεια αδικώς μου υποβάλλετε «κρυφές υποτιθέμενες... προσωπικές θέσεις και προτιμήσεις». Εάν παρ' όλα αυτά μέσα στο σχόλιο μου διαφαίνεται κάτι τέτοιο ας με συγχωρέσετε και ας το αποδώσετε στην έγνοια μου για τα «προβλήματα της Ελληνικής Παιδείας» που επικαλείσθε και σεις χωρίς εγώ να έχω τη δυνατότητα να τα αντιμετωπίσω εξ αποστάσεως και με την ψυχραιμία που απαιτείται και που σας χαρίζει εσάς, αντίθετα με μένα, η διαμονή σας στο πολύ μακρυνό Λούντ της Σουηδίας.

Το κείμενό μου κ. Δεμερτζή, επειδή δεν μπορούσα να διακρίνετε, για να σας διευκολύνω, έθιγε δύο πράγματα.

Πρώτ' απ' όλα έγραφα για το περιεχόμενο ενός βιβλίου Κοινωνιολογίας που θα απευθύνεται σε παιδιά Λυκείου, που δεν θα είναι απωθητικό αλλά θα προκαλεί να σκεφτούν και να συζητήσουν πάνω σε συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα και όχι σε μια άκριτη, άχαρη απο-

μνημόνευση θεωρητικών κειμένων, όπως ακριβώς κάνει το βιβλίο. Μια πρώτη προσέγγιση στη νεοελληνική κοινωνική πραγματικότητα, κριτική σε θεομύθους όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, φαινόμενα «κοινωνικής παθογένειας» μιάς μεγαλούπολης (πορνεία, χρήση ναρκωτικών, εγκληματικότητα κ.λπ.), όπως πολύ SIC τ' αποκαλεί και το βιβλίο. Να μερικά θέματα που μπορούν να μετρηθούν και με την προσωπική τους καθημερινή εμπειρία. Μέσα από συζητήσεις, εργασίες κυρίως, που θα έκαναν οι ίδιοι οι μαθητές, σχετικές με τα παραπάνω «μικρο»-κοινωνιολογικά προβλήματα (που δεν είναι καθόλου μικρά...) θα πλησιάζαμε πολύ πιο εύκολα γενικές έννοιες όπως είναι η Κοινωνία, το Κράτος, η Κοινωνική θέση, η Κοινωνική τάξη, Ιδεολογία, Κουλτούρα.

Δεύτερο και σοβαρότερο που διαπίστωνα με το σχόλιο μου ήταν η εκφραστική αδυναμία των περισσότερων συγγραφέων. Μολονότι, καθώς λέτε και σεις, σκοπός του βιβλίου θα έπρεπε να είναι πάνω απ' όλα η εισαγωγή της Κοινωνιολογίας, κατά τον πιο εύληπτο τρόπο, στα Λύκεια, το βιβλίο στο μεγαλύτερο μέρος του είναι ακατάληπτο. Ίσως είμαι από εκείνους τους ρομαντικούς που εξακολουθούν να πιστεύουν ότι το μεγαλύτερο προσόν ενός βιβλίου, όχι μόνο επιστημονικού, είναι αφενός να κατορθώσει να εκφράσει με σαφήνεια και καθαρότητα μια δύσκολη έννοια και αφετέρου να μη συσκοτίζει ξεκάθαρα νοήματα, πολύ περισσότερο όταν προτείνεται και σαν σχολικό εργαλείο. Σοφόν το σάφές! Το συγκεκριμένο όμως βιβλίο πέτυχε ακριβώς τα αντίθετα. Αποσαφηνίζει τα ήδη ξεκάθαρα και συσκοτίζει αυτά που έχουν πράγματι ανάγκη να διευκρινιστούν. Εδώ δεν πρόκειται για άσκηση τρομοκρατίας της γνώσης μέσω του επιστημονικού Λόγου¹, ούτε για αναπαράγωγή σχέσεων κυριαρχίας μεταξύ διανοουμένων και μη... που λέει και το βιβλίο της Κοινωνιολογίας. Θα ήταν αφέλεια αν υποστηρίζαμε κάτι τέτοιο.

Οι άνθρωποι έχουν εκφραστικά προβλήματα. Περίπλοκες προτάσεις για να εκφράσουν ένα απλό νόημα ή μια κοινότητα. Ο γνωστός κύκλος της ελληνικής επιστημοσύνης (λίγα και κακά ελληνικά εδώ, μεταπτυχιακές σπουδές και διδακτορικές διατριβές στην Ευρώπη και την Αμερική, ύστερα επιστροφή πάλι στην

πατρίδα) έχει κάνει το θαύμα του. Και όταν έλθει η στιγμή να γράψουμε στα ελληνικά, εκφραζόμαστε και μεταφράζουμε αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά, αλλά σίγουρα αυτά δεν είναι ελληνικά. Η μεγάλη παραμονή τους στα ερευνητικά κέντρα της αλλοδαπής, η έλλειψη τριβής με την ελληνική γλωσσική πραγματικότητα, μαζί με τις ανεπαρκείς γνώσεις της ελληνικής γλώσσας των συγγραφέων έχει σαν αποτέλεσμα να γράφονται κείμενα όπως αυτό του κ. Αντώνη Παπαρίζου περί «Ιδεολογίας και Κουλτούρας», μνημείο ακατάληψης.

Μήπως θα έπρεπε οι έλληνες επιστήμονες, πολύ περισσότερο των κοινωνικών επιστημών, πριν καθήσουν να γράφουν οποιοδήποτε κείμενο, να ξεσκονίσουν τ' αραχνιασμένα ελληνικά τους, το συντακτικό, τη γραμματική, που τα έμαθαν στα μικρά τους χρόνια – αλλά από τότε πέρασαν πολλά χρόνια... Μήπως θα έπρεπε να δείξουν μεγαλύτερη φροντίδα για τις λέξεις και τις ορολογίες που ελαφρά τη καρδιά μεταφράζουν και ξεφουρνίζουν στις επιστημονικές εργασίες τους;

Κανείς δεν αρνείται ότι η Κοινωνιολογία σαν νέα επιστήμη έχει το δικαίωμα να προτείνει τους δικούς της όρους και έννοιες, ούτε παραβλέπει το γεγονός ότι σαν νέα επιστήμη αντιμετωπίζει δυσκολίες στην ορολογία και στη διατύπωση εννοιών. Αυτά είναι γνωστά και χιλιοεπιτωμένα. Πιστεύω όμως ότι η Κοινωνιολογία της Γ' Λυκείου δεν κάνει καμιά προσπάθεια για το ξεπέρασμα των προβλημάτων. Η πρότασή μου, Ν' αποσυρθεί ή να ξαναγραφεί το ίδιο βιβλίο από ανθρώπους που γνωρίζουν ελληνικά και μπορούν να εκφραστούν μ' αυτά.

«Το περιεχόμενο λοιπόν των επιμέρους κεφαλαίων, ο τρόπος παρουσίασης και ο βαθμός δυσκολίας τους δεν είναι καθόλου ένα άλλο ζήτημα». Είναι το ζητούμενο! Για να φτάσουμε κ. Δεμερτζή κάποια στιγμή που η γνώση θα ανακτηθεί όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που δεν μας πληροφορούν μόνο αλλά και μας γοητεύουν²...

Φιλικά
Δήμος Κόντος

1. ...όπως θα έλεγε και η Α. Φραγκοντάκη, «Γλώσσα και κρίση ιδεών», Πολίτης, τεύχος 63, Οκτώβριος 1983.

2. P. FEYERABEND «Ενάντια στη μέθοδο», σελ. 205, εκδόσεις «Σύγχρονα Θέματα».